

A SORSUNK

1.

A második világháborúnak hazai színterén való befejezése, a náci csapatok kiűzése s közvetlenül az ország szovjet megszállása után, csak néhány folyóirat kísérte meg a változatlan címmel s az azonnal való megjelenést. S jórészt változatlan gárdával folytatni a munkát még kevesebb. Az országszerte ismert és olvasott folyóiratok közül szinte egyedül a pécsi *Sorsunk* tartotta meg a címét is és évfolyam szerinti folytonosságát is. Az ötödik évfolyam volt ez. S jórészt külsejét és jellegét meg tartalmi fölépítését is. A Dunántúl folyóiratának tekintette magát most is. Ami, persze, nem zárta ki most sem az ország egyéb területeiről való szerzőket és problémákat.

(Ezt a gyors és folytatásszerű indítást a háborús eseményeknek ekkori menete tette lehetővé. A balkáni német hadvezetés, látva az angol-amerikai csapatok gyors olaszországi előrenyomulását, Észak-Közép-Európában viszont a szovjet haderőét, nem akart Észak-Jugoszláviában vagy Délnyugat-Magyarországon harapófogóba kerülni, s így, utóvédharcokra korlátozódva, szaporán vonult vissza. Pécs ennek következtében kevésbé volt érintve azoktól a súlyos harcoktól, amelyek hosszú időn át a főváros, majd Fehérvár körül folytak.) Szerkesztője most is Várkonyi Nándor volt, a tág, néha túlságosan is tág érdeklődéskörű polihisztor szerző publicista, akinek elsődleges területe mégis a művelődéstörténet s az irodalomtörténet volt. Tanított, s volt házitanító is. A kiváló, tragikus sorsú etikai szakíró, Révay József gróf mellett Szlovákiában, a család birtokán. Ő maga szívesen számította magát a Ranke–Burckhardt-szemléletű, polihisztor szerzők közé, aki azonban Bergsontól és Spenglertől, de Nadlertől is tanult. Mindezt talán kevesebb érzékenységgel és mélységgel, főleg pedig kevesebb szellemességgel ötvözte magába, mint Szerb Antal, aki iránt egyébként igen mély rokonszenvet érzett. Hasonló volt, de személyileg talán közelebbi Fülep Lajos iránti vonzódása. Igazában a szellemtörténeti iskola nem zsurnalisztikus, hanem komolyan vett publicisztikus-esszéisztikus modorában igyekezett írásait tartani. Neve valószínűleg magyarosított: az értelmiségi polgárság körében kedvelt *-nyi* végződésű, településhez kötött névalkotás. Keresztneve is jellegzetesen polgári, kispolgári név, melyet a parasztság alig használt.

2.

Az 1945-ös évfolyam első fele, az együtt megjelenő május–júniusi szám az új és kiszámíthatatlan helyzetalakulás kitapogatása, erői irányának mind hazai, mind nemzetközi tekintetben való felmérése jegyében fogant, a megszálló hatalom iránti lojalitás ama célú igazolásával, hogy tőle minél nagyobb mozgásteret lehessen szerezni.

A bevezető cikket a szerkesztő írja *A kard élén* címmel. A cím azt kívánja érzékeltetni, milyen kényes és sorsdöntő helyzetben van az ország. Példát legjobb, ha öntörténetéből merít. Közvetlen közelből, elsősorban a parasztság viselkedéséből, amely egy pillanatra sem dőlt be a náci propagandának. De a munkásság többsége is ellenállt a csábításnak. Az a réteg, amelynek mindenekelőtt kemény önvizsgálatot kell tartania, az a polgárság. Megkülönböztetendőnek véli azonban a valódi értelmiséghez méltón élő s ítélő polgárt a csupán a *polgári* jólét szintjét élvező tömegetől. Ez utóbbinak is tudnia kell végre, hogy azt

a „polgári gondolkodást”, melyben eddig élt, el kell vetnie. „Kétségtelen – mondja –, hogy a szellemi osztály rendeltetett a társadalom vezetésére, de tagjainak minden rendű és rangú réteg fiaiból kell rekrutálnia [...] Legyen végre a polgár is a nép fia [...] le kell mondania arról a hamis öntudatról, hogy ő a cél; a többi csupán szolgálatára és fönntartására hivatott”. S így fejezi be: „Népi, szocialista és Magyarországot akarunk”. (A „szociális” jelző a probléma- és céljelölő írásokban gyakori, állandó; a „szocialista” mint társadalmi rend is elő-előkerül; a „kommunista” mint cél és lehetőség szinte soha.)

Már itt szólhatunk arról, amit a bő esszé-, tanulmány- és kritikai rovat még inkább megerősít. A novellák többsége kisemberek oly napi történeteit állítja elének, kisvárosit s falusit mintegy azonos arányban, amelyben egyszerre van a jelen, a mindennapok vesződsége, szomorúsága, ütközése, néha tragikuma, ritkán elégikusan derűs mulatsága. A novella legfőbb sajátossága, a párbeszédes s valamivel ritkábban a dramatikus elem továbbvivő szerepe kitűnően érvényesül. Napi esemény vagy eseménysor tömörítve, de egy-egy életmozzanaton át többnyire egy-egy sors tragédiája, elégiája, tragikuma, fölöslegessége; ritkábban melankolikus fényű öröme, csöndes lírájú megnyugvása hatja át szinte valamennyit. Groteszki is akad, de nem mesterkélten kihívó, inkább részvétet kiváltó. Nincs, elvéve sincs itt kerítésátugró, kazal tövében asszonyt leszorító história, kocsmai viharos, virtuosos verekedés, csizmaszár csapkodó legényesség. Messze közelebb állnak Csehovhoz, nem ugyan miliőjükben, inkább fojtott hangulatukban, mint Móricz patakparti dalolásához, asszonyfaló férfiaságához, nagyparaszti zselléralázásához. Nem tannovellák, nem szociológiai tézisillusztrációk, de nem is – vagy csak itt-ott – biológiai ábrák. Az itthoniak közül közelebb állnak a századvég Petelei, Gárdonyi, Tömörkényi melankolikus-tragikus parasztabrázolásához, vagy Keller *Falusai Rómeó*jához, vagy Ramus *Üldözött vad*jához; csak kevésbé dramatizáltak és cizelláltak. Tájszólást, dialektust, úgynevezett „paraszti okoskodást” kerülök. Hőseik viselik, elviselik az életet, néha belérokannak, többnyire azonban részint alakítják, részint passzívan tűrik. S ezek az utóbbi novellák a tűrés alig elviselhető tűrhetetlenségét sugallják. A jó átlag mellett mesterművek is akadnak, például Tatay Sándor *Ház a sziklák alatt* című darabja, amelyből a legszebb magyar filmek egyikét alkották meg.

A folyóirat lírája a késő *Nyugaton* felnőtt, de már tőle elszakadóban lévő állapotot mutat, mégpedig többnyire az egyes költők korosztályának, műveltségi körének megfelelően. Kivétel e tekintetben a folyóirat szinte legtöbbször publikáló lírikusa (s fehérvári „társzerveztője”), Weöres Sándor. A német romantika mindhárom fokozatának, a novalisziénak is, a brentanióknak is, az eichendorffinak is rokona. S persze az angolokénak is, de nem annyira a byroninak, hanem a Shelley-félének, meg tán a taviaknak. S persze rokona – mint egyébként az előbb említettek is – a népköltészetnek s a vele rokon régi korok művészetének is. Amikor azonban romantikát említünk, a századvég és századforduló pl. francia költészetét is említeni kell, mindenekelőtt Apollinaire-t, annál is inkább, mert mint tudott, Rajna-menti tartózkodása idején erős hatást tett rá a német romantika s a romantizált népiesség. Persze, a romantika nyelvi, képi, verszenei képességét, tündéries látásmódját illeti ez a rokonság, meg természetáthasonító lelkiségét, játékoságát elsősorban; mert éppannyira jelen van a szürrealista nyelvi s vizionárius játékos (vagy játékosjátékos) nyelvi fantasztikum, melyből nem hiányzik a mélylélektani látásmód, s a tragikus hangoltság nyelvi megjelenítése sem.

A többiek jelentősebbjeinek is mutatkozik jórészt később kiteljesült egyedisége. Így Lakatos antik vonzódása, Rába erős intellektuális versbeszédmódja, Csorba Győző családias külvilághoz kötöttsége át kifejezett meditatív érzelmisége, Jékely zenei s impresszionisztikus könnyedsége, és így tovább. Abba szinte mindnyájan egyek, hogy az egyén belső világát erősen tájhoz, környezethez, társas szituációhoz kötik.

3.

Ha az 1945-ös évfolyam a teljesen új és kiszámíthatatlan helyzetalakulás kitapogatása, lehetőségeinek s erői irányának mind hazai, mind nemzetközi tekintetben való fölmérése, s a megszálló hatalom iránti diszkrét hangoztatású lojalitás folytonos igazolása, mely nyilván a szabad mozgás minél nagyobb terét igyekezett ezáltal megszerezni. Az 1946-os viszont már – hiszen végbementek a választások, s a belső erőviszonyok megmutatkoztak, s ezt naivan irányszabónak vélték –, az irányzati ütközések éve volt a folyóiraton belül, s részben, bár nagyon óvatosan az immár fölszaporodott csoport- és pártlapok egyikével-másikával, bár többnyire megnevezés nélkül, s nyílt vitát egyelőre nem vonva a lapra.

A lap egyik igen jó esztendeje ez, jóllehet terjedelme száz lappal még az előzőnél is kisebb. Szerzőinek összetétele azonban gazdag, s jórészt első vonalbeli, országosan ismert és elismert nevek vannak együtt. S kevésbé ismertek is, kivált a tanulmányok terén, változatosat és jót adnak.

Lássuk előbb a verset. Szabó Lőrinc *Tücsökzenéjének* hét első darabját közli rögtön az első számban a lap. Illyéstől is egy közismertté lettet: *Amikor a Szabadság hídra a középső részt fölszerelték* címűt. Berda Józseftől egyet, Csorba Győzöttől kettőt, Rónay Györgytől, Weörös Sándortól, Gyárfás Miklóstól, Szabó Magdától egyet-egyet.

Az elbeszélés – a csökkent lapszámnál fogva is – kevesebb, de ott van a méltatlanul elfeledett Dallos Sándor, Kodolányi, Tersánszky s a jó színvonalú szerb Risztics.

A tanulmányrovat még az előzőknél is gazdagabb: Angyal Endre, Csuka Zoltán, Földessy Gyula, Hamvas Béla, Keresztury Dezső, Martyn Ferenc, Passuth László, Sótér István, Rónay György s a szerkesztő: csupa ismert név. S hozzájuk Martyn és Egry József egy-egy rajza.

A versek a még kevésbé ismertek esetében is már többé nem elsősorban háborús emlékidézések vagy építésbuzdítások. Darázs Endre is, Fodor András is, Szabó Ede is a náluk kevésbé ismert helyiek is jó, többnyire impresszionisztikus táji, napszaki, természeti keretbe, jelenséghez fűzött, határozott lírai gondolattá, élménnyé tömörödött verset adnak: a vasárnapi újságszámokénál mindig különbet. Valami meditatív elem s a jó dikció mindet megemeli s hangzati egységbe fogja.

4.

A sokszínűség, amely a többi (irányzatos) lapban kevésbé van meg, s amely ezt többnyire meg is emeli hozzájuk képest, az a tanulmányrovat sokszínűsége, stílusa s jó gondolati nívója. Nem Hamvas Béla két tanulmánya emeli meg. Azok inkább sarkítják egyik felé. Az első Kisfaludy Sándorról szól. Hihetetlenül bölcselkedő, emelkedett s elviselhetetlenül manírt. A kilencclapos tanulmány tizenkilenc fejezetre van darabolva, s némelyik közülük mindössze három sor. S hozzá magakellető: minden kis fejezetke a maga megpszichologizált „metafizikájával”, ontologizált tipológiájával, rejtelmesen egyszerűsítő és komplikáló poétikájával azt mondja el, amit minden hazai költészszerető tud Kazinczytól Horváth Jánoson át máig erről az ősi, egyszerű, közös érzelmekben gazdag, a természetben és a természetesben, az emberi együttlétben, a napszakok s a esztendőik fordulásában, az emberi tevékenységben és emlékidezésben gyönyörűségét találó költőről.

Ha Hamvas elkedvetlenül untat bölcséleties semmitmondó komolyképű fecsegésével, Demény János meghökkent elképesztő mértékvesztésével s irracionális muszával. *Magyar dioskurok* című tanulmánya szerint a középkor óta a németiség zenéje adta az európai zene javát és igazi létszemléleti elemét. Jól látta ezt, szerinte, Nietzsche. De azt is, hogy a 19. század közepére kifáradt ennek a zenének a géniusza. Ezt látta, szerinte, Wagner zenéjében, s ezért lelkesedett Debussy muzsikájáért. Ámde Debussy is csak részben

tudta adni az európai szellemiség ama kettősségének egységét, amelyet addig a német zene valósított meg. Ha számba vesszük a 20. század európai zenéjét, akkor, szerinte, minden értelemben arra kell, hogy jussunk, most – Richard Strauss figyelemreméltó s majdnem célt ért erőfeszítése után – Bartók és Kodály valósítja meg a metafizikai igényesség s a vitális elem együttesét. Ez a század tehát a magyar zenei géniuszé.

Szándékosan előre vettük ezt a két elkedvetlenítő, illetve meghökentető tanulmányt, hogy annál jobban érezhessük a többiek érdemét. Elsőnek Farkas Sándor *Lukács György életműve* című tanulmányát. Nagyra becsüli Lukács teljesítményét, s jól emeli ki amaz érdemét, hogy mindenkor filozófiai-esztétikai vértetben s a kor ismeretével fog művek, irányzatok elemzésébe. „Csak irodalommal foglalkozva nem lehetünk igazi értői az irodalomnak, – körülbelül így summázhatnánk tapasztalatainkat módszere láttán”; „semmi sem áll tőle távolabb, mint elvetése bárminek, ami az előző társadalmakban értéknek bizonyult” (44. l.) Vannak hibái is, pl. Zolával, a naturalizmussal, az impresszionizmussal igazságtalan: s más megállapításait is kétségbe lehet vonni. Mindenképpen nagy nyereségnek tartja azonban, s jó indítónak a kritikai élet pezsdítéséhez. Az az ájuldozó hozsannázás, amelyet a kommunistákhoz közeli lapok, pl. a *Valóság* végbevisz Lukács körül, teljesen hiányzik ebből a jól megkomponált írásból.

Nem ellenpárjaként, de kitűnő kiegészítésül érdemes a lap állandó munkatársának, Fábíán Istvánnak az irodalomoktatással foglalkozó cikkének három tézisét idézni. „Ha az eddig nemzetieskedő, katonás és németes ízlés helyett csak hétpróbás baloldali irodalmat engednének az iskolába, akkor csöbörből vödörbe esnénk”. Ám „ha egy gondolat be akar jutni az alsó és középfokú oktatásba, először a tudományt kell meghódítania, bírálatát kiállania és tanításra alkalmas formákba ömlenie.” (171. l.) „Szövegmagyarázó módszer” kell; ez Horváth Jánosnál is megvolt részben, s „most itt a szerencsés pillanat”, hogy megoldjuk az irodalomoktatás korszerű problémáját. S kiküszöböljük azt, hogy az irodalom „a retorikus nacionalizmus példatárává” csenevészesejék. Nemzetünk ismeretére „Pázmány és Zrínyi óta” hitelesen az irodalom tanít, de csak a történelemmel s a szövegértéssel együtt. (141. l.)

Sőtér hosszú tanulmányban („Babits mai arca”) azt bizonyítja, milyen tévedés Adyt, Kosztolányit Babitscsal szembeállítani. Hárman együtt fejezték ki azt, mindegyik más-más oldalról és más-más módon, amit az a kor az emberről s ezen belül az itteni, a magyar emberről tudott. S igazában még a jelentős népi írók: Illyés, Erdélyi, Tamási sem lett volna nélküle az, ami lett: s fordítva, ő (Babits) rájuk épp úgy figyelt, mint az ún. urbánusokra. (85–89. l.) Keresztury Szerb Antalról emlékezik, mint az irodalom-befogadtatás mesteréről s a stílus bűvészéről. Az idősebbek közül Földessyvel az élen, a középkorúaknál Rónay Györgyön át a fiatal Angyal Endréig, Csuka Zoltánig csupa ismert név szerepel. S a bírált könyvek is jelentősek: Weöres s Pilinszky verseiről, Vas István angol barokk kultúrát tárgyoló munkáján át Szathmári Sándor *Kazohiniá*-jáig.

5.

Ám 1947-et írunk már s a Rákosi-féle társulat megkezdte Moszkvából diktált offenzíváját s vezényelt hatalomátvevő módszerét. Állásfoglalásra kell kényszeríteni a „szocializmust”, „a népi demokráciát” illetően a közélet minden nyilvános alakítóját. S ez az állásfoglalás éppen az idézett Fábíán-féle írás mintájára itt nemcsak hogy nincs meg, hanem ellenkezik is azzal. Demokráciát igen, mégpedig szociális tartalmú, a parasztságot, a munkásságot emelő, *de nem egypartit, egyideológiát, egytörténet-éle t- és művészetszemléletűt*. Weörest is, Szabó Lőrincet is, Illyést is, Lukácsot is, Szerb Antalt is s akár Hamvas Bélát is, de egyiket sem kizárólagosan, még csak nem is dominánsan. De akár egyiket, akár másikat, jól, világosan, vitázóan akár, de egyiket sem az egyedüli érvény kizárólagosságának igényével.

6.

S éppen ezért kezdik 1946 közepétől támadni, pocskondiázni, kicsinyelni a lapot, mindezekelőtt a Szabó Zoltántól elvett *Valóság* támadja s szít politikai pártállásfoglalása hiányáért. Várkonyi a 47-es év 3. számában sorra veszi egy nagyon is visszatartott hangnemmű írásban valamennyit: a tájjelleg nem provincialitás, a fölfogások különbözősége nem anarchia, a polgári demokrata szemlélet megnyilvánulása nem reakció, a szerkesztő politikai toleranciája nem közömbösség. A rendreutasítás nem lehet feladat, de, szerinte, nem is volt miért ezt tennie.

Új típusú művelődési vagy iskolázási javaslatokra, ha azokban van figyelemreméltó, kinek-kinek joga van. S egy erős karakterű város, egy jellegzetes táj igenis rendelkezhet a többiektől eltérő problémákkal és megoldásokkal. A lap már indulásától rendszeresen foglalkozott a parasztság kérdésével, s előélete 1945 előtt is tiszta, s a jobboldal által támadott is volt. Nem hint hamut a fejére, de tudja, hogy a szomszéd államok élete, s az ottani magyarságnak az ügye – mely 45 előtt is foglalkoztatta – ezután még erősebb hangsúlyt nyer. Annál is inkább, mivel e két dologgal a többi folyóirat ezidőtűt kevésbé, alig foglalkozik.

7.

S csakugyan: 1947-től a lap mintegy harmadát-negyedét, nemezszer felét a szomszéd országok irodalmi, kulturális és társadalmi problémái, mindenekelőtt az ottani magyarságéi foglalják el.

S elmondható, hogy valódi hozzáértőkkel baráti hangnemben készült cikkeket, tanulmányokat, tudósításokat írat a lap. Első helyen Jugoszláviáról. Ez érthető: egyrészt Pécs, Baranya közelsége és szerb-horvát kisebbsége teszi ezt indokolttá. Másrészt – ismerjük el – a Tito-féle nemzetiségi politika ezidőre a Gróza-felé erdélyinél is türelmezsbb, sőt tisztességsesebb is volt, szemben a háború utáni közvetlen idők partizán rémtetteivel. Erdélyről is meglehetősen sok cikk, tanulmány jelenik meg, de távolról sem oly tájékozottak sem történeti, de a jelen társadalom és művelődés kérdéseiben sem. Szlovákiáról is próbálnak – a pozsonyi származású Krammer Jenő segítségével – valami biztatott nyújtani, de ezt a szándékot hamar föl kell adniuk a Beneš-féle politika miatt.

Magában ez az alapos és reális nemzetiségi figyelés és a szomszédos barátságkeresés is helyet kell, hogy ez évek történetében a folyóiratnak kitüntetett helyet biztosítson. Szinte minden bácskai, bánági, szerémségi, sőt szlovén területről is hosszú beszámolókat közölnek, közép- és főiskolai statisztikákkal, magyarnyelvű kiadványismertetésekkel.

De a románság felé is kezét nyújtanak, és ha nem is jugoszláv arányú, de bő ismertetések, tudósítások közölnek mind az ottani magyar, mind a román kulturális életről.

De kezdettől végig hallgatnak az e vidéken oly jelentős német lakosságot ért gyalázatos eljárásról. S Kodolányi (bár az állandó munkatársuk) *ormánsági sváb hisztériájának* sem adnak helyet.

8.

Ezzel kapcsolódik a lap első számától végig jelenlévő szociográfiai anyagközlés, problémamegbeszélés. Mégpedig, dicséretükre legyen mondva, egyáltalán nem mennek bele sem az Erdei, sem a Veres Péter-féle szociopolitikai utópiákba és ökohistóriai mítoszokba. Nem általánosítanak országossá helyi jelenségeket, mint tették azt az Erdei-követők. Az itteni rétegződésnek megfelelően, területenként más-más konkrét kérdés kerül a középontban. A nagybirtokos Somogyban a kezdés nehézségei, a gazdasági számításban

és tervezésben való újjgazdai járatlanság s az eszközhiány az uralkodó. Míg Tolnában, Baranyában a németiség helyébe került erdélyi, s moldvai csángó népességnél az egészen új körülmények közé és környezetbe illeszkedés kerül szóba. Mindenesetre Morvay Gyula s néhány társa agrárgazdasági, szociológiai cikkei nem e folyóiratban, de ez esztendőik egészében is kitűnő helyet foglalnak el tárgyyszerűségük, józanságuk, hangnemmük tekintetében egyaránt. Teljesen hiányzanak belőlük azok a „világtörténeti”, „gazdasághistóriai”, „szociopszichológiai” Veres Péter-féle okoskodások, amelyek – mint jó néhányszor elmondta e sorok írójának Keresztury Dezső – mind pártpolitikai, mind miniszteri s írói megbeszéléseken mindenkinél mindent jobban tudó bölcselkedésével annyi időpazarlást s nem kevés bosszúságot hozott.

A valódi, az önkéntesen társult szövetkezeteknek éppúgy pártolói, mint a magángazdaságok laza együttműködésének is. Egyszerűen egy nyugati mintájú, de a keleti tanulságokat is szívesen fogadó mezőgazdaság és falu képe lebegett előttük. S egy polgári társadalomé, egy szociális polgári demokráciáé. Jellemző e tekintetben is, hogy amikor valódi érdeklődéssel vagy kötelező gesztusként a szovjet művészetről, irodalomról szólnak, elsősorban az európaiasan kísérletező húszas évekről beszélnek, amelyekben a sztálini önkény még nem szorította a didaktikus, a szocialista lektúr, a *Távol Moszkvától*, *Az aratás* meg hasonlók szintjére a literatúrát. S az az óvatosság is jellemző, hogy tragikus szovjet írói sorsokról nem ejtenek szót. Jeszenyin is „korán meghalt” s hasonlóképpen Majakovszkij is. Öngyilkosságról, különösen annak okáról véletlenül sem esik szó. S hasonlóképpen állnak a zene és képzőművészet terén is. A politikai tisztogatásokról pedig végképp semmi tudósítás.

De nemcsak a szovjet, hanem a magyar politikáról is alig esik szó. Az első, a valóban szabad választásoknál még hangzik el a lapban a biztatás, hogy igazi demokrácia irányába lépjen az ország, a másodiknál, a kékcédulásnál sem előtte, sem utána semmi.

A lap mindenesetre, a szoros pártelkötelezettségüektől eltekintve, szinte minden irányt s jelentősebb író, értekezőt megszólaltatott. S Fodor Andrástól Rába Györgyig, Rubin Szilárdtól Darázs Endréig, Simon Istvántól Jánosy Istvánig, Lakatos Istvántól Végh Györgyig egy egész sor induló, s jórészt talpon is maradó fiatal közönség elé vitt. Viszont egyetlen verset sem hozott valamely politikai születésnapjára, városlátogató üdvözlésére, nagygyűlésre vagy egyéb közéleti alkalomra.

A nyugati irodalmakat, kivált az angolt és franciát ismertette: de távolról sem oly bőségesen, mint a közép-európaiakét, főleg a szomszédainkét. S e három és fél esztendőben a Párizsban tartózkodó Rezek Román fiatal bencéstől, Bergson tanulmányozójától szinte jobban értesült a francia egzisztencializmus változatairól az olvasó, mint a többi lapból együttvéve.

9.

A támadás – bár korábban is éri, de igazában 1946 végén indul meg a lap ellen. Addig is piszkálják: a központi kommunista napilap, a *Szabad Nép* is, s vidéki kistestvérei is. A nagy támadást azonban, amely mint semmirevalót, sem ezt, sem azt nem vallót s az ország szocialista építését nem segítő, érdektelen s így alapjában káros lapot az irodalom ideológiai külső pártfegyőre, a Szabó Zoltántól immár „megszabadult” *Valóság* végzi el. Várkonyi, mint láttuk, próbált védekezni, de 1948 elején belátta, beláttatták vele, hogy helyzete reménytelen, lapja fölösleges. Két vékony szám még megjelenik, majd megszűnik, mint jó néhány laptársa is.